ISSN -2583-147X (P), Vol.- 7, Issue No. X, Januuary 2022
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣଙ୍କ 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' : ନବ-ଐତିହାସିକ ଅଧ୍ୟୟନ

ଡ. ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ପ୍ରଭା ରାଉତ

ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଷ୍ଟମ ଦଶକକୁ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଦଶକ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ସେଇଠାରୁ ହିଁ ଏକ ନବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସମୟକୁ ବିଶ୍ୱ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲା; ବିଶେଷତଃ ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶା । ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଜୀବନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବଳୟ, ଆର୍ଥନୀତିକ ସ୍ଥିତି, ଧାର୍ମିକ ଆସ୍ଥା, ଆଧାତ୍ମିକ ବଳୟ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉତ୍କର୍ଷ ଓ ବୈଷୟିକତାର ଶିଖରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲା ନୂଆ ଏକ ସମୟଖଣ୍ଡ । ଏହି ସମୟରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଇପାରିବ ଭାରତକୁ, ଏକ ନୂଆ ସ୍ଥୂଳ ବହିରାବଣରେ । ଏପରିକି ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଚେତନାର ବିବର୍ତ୍ତନ ବା ନବ ଜାଗରଣର ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଭାବେ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ୧୯୮୦ ମସିହାର ପ୍ରାକ୍ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିର ୧୯୭୫ ମସିହାର ଜରୁରୀ ପରିସ୍ଥିତି ଅବସ୍ଥା ହେଉ ଅବା ଗତ ଷଷ୍ଠ ଦଶକର ସାହିତ୍ୟରେ କ୍ରମଶଃ 'ନୂତନ' ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇ ନୂଆକରି କଅଁଳି ଉଠୁଥିବା ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିରୁଚି ହେଉ ଅବା ରାକେଶ ଶର୍ମାଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରପୃଷ୍ଠରେ ଅବତରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉ; ଅବା ଦୂରଦର୍ଶନର ବ୍ୟାପ୍ତି ହେଉ; ଅବା ଭାରତର ମିସାଇଲ ପରୀକ୍ଷଣର ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ବା ବିଭିନ୍ନ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ବୈଷୟିକ ସମୃଦ୍ଧି ହେଉ; ଏସବୁଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ପରଖି ହେବ ଏକ ନୂଆ ଭାରତର ରୂପରେଖକୁ ।

ତଥାକଥିତ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବା Post Modern Literature ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ ବିଶେଷତଃ ଏହି ସମୟଖଣ୍ଡଠାରୁ ହିଁ ଚେତନାର ଯେଉଁ ନବଦିଗନ୍ତକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁ; ତାହା ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗ୍ରହଣୀୟ ଯେତିକି ଭାବିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟକରେ ସେତିକି । ମଣିଷର ଅଧିକାରଗତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉ; ଅବା ଆତ୍ମାଭିବ୍ୟକ୍ତି ବା କନ୍‌ଫେସ୍ କରିବା ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉ; ନାରୀବାଦୀ ଭାବଧାରା ହେଉ, ଅବା ଦଳିତ ଭାବଧାରା ନେଇ ନୂତନ ଲହର ହେଉ, ଅବା 'ମିଥ୍' ଓ 'ଇତିହାସ' ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅଷ୍ଟମ ଦଶକର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଆଦର୍ଶ ଅଟେ । ଏହି ଦଶକରେ ନବ୍ୟ ଇତିହାସବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ (ଘରଙ୍ଗ ଐସଷ୍ପଷ୍ଟକ୍ଷସମସଷ୍ପଙ୍କ)ର ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ନେବାର ହୋଇପାରେ ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ଯେଉଁଠି 'ଇତିହାସ' ଆଉଥରେ 'ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା' ଓ 'ସତ୍ୟଶୀଳତା' ସହିତ ମୂଲ୍ୟାୟିତ ହେଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ୧୯୮୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରଚିତ ଐତିହାସିକ ନାଟକ ସମୂହକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇପାରେ ।

ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ଐତିହାସିକ ପ୍ରଥମ ତଥା ନାଟକ 'ସତ୍ୟ-ସଂଶୟ-ସାଲବେଗ' (୧୯୮୧) ପରେ ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ 'ନିରାପଦ ଭବିଷ୍ୟତ' ନାଟ୍ୟ ସଂକଳନ । ଯେଉଁଥିରେ 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି', 'ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତ' ଓ 'ନିରାପଦ ଭବିଷ୍ୟତ' ନାମରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି ତିନିଟି ନାଟକ । ତିନିଟିଯାକ ନାଟକର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ସମଧରଣର । ଯେଉଁଠି 'ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ' ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି'ର ନାଟକ ଆଧାରରେ ଇତିହାସର ନବ ମୂଲ୍ୟାୟନ ହିଁ ଏ ଆଲେଖ୍ୟର ପ୍ରମୁଖ ବିଷୟ ଭାବେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ ।

କ୍ଷମତା ଓ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ ମଣିଷ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ନାନା କୁଟିଳ ଓ ଜଟିଳ ପନ୍ଥା ତଥା ଉପାୟମାନ ଅବଲମ୍ବନ କରିଆସିଛି । କ୍ଷମତା ପାଇଁ ପିତା-ପୁତ୍ର, ସ୍ୱାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ, ଭାଇ-ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ବାଦବିବାଦ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଉଦାହରଣର ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ୍ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ସମ୍ରାଟ ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାରଙ୍କଠାରୁ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସର ଆଉରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ; ଅନେକ ସମ୍ରାଟ ଓ ବାଦଶାହ, ରାଜା ଓ ସାମନ୍ତମାନେ ବିବେକର ବଳି ଠାରୁ ଜୀବନର ବଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । 'ଆପେ ବଂ଼୍ଚିଲେ ବାପର ନାଁ' ନ୍ୟାୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ କ୍ଷମତାହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଜାହିର କରିବା ପାଇଁ ତତ୍ପର । ସେଥିପାଇଁ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାର ହୀନକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତିଗଣଙ୍କ ବିବେକ ବାଧା ଦେଉନାହିଁ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ନାଟକ 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' (୧୯୮୩) ଏହିପରି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଆଧାରିତ ହୋଇଛି । ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ, ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ହମ୍ବିର ଦେବ ଏବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ଅତୀତ ଜୀବନର ଲୁକ୍କାୟିତ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିଛନ୍ତି ନୂତନ ଐତିହାସିକ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାରେ ।

ଇତିହାସ କହେ: ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କୁ ତରବରିଆ ଭାବରେ ନିଜ ରାଜଧାନୀଠାରୁ ଦୂରରେ କୃଷ୍ଣାନଦୀ କୂଳରେ ରାଜା ଭାବରେ ଅଭିଷେକ କରିଦେଇଥିଲେ; କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଯଦିଓ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକା ହମ୍ବିର ଦେବ ହିଁ ଥିଲେ ସିଂହାସନ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟତମ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଅଟନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଏହା ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଯେହେତୁ ହମ୍ବୀରଙ୍କ ମା' ଓଡ଼ିଆଣୀ ନଥିଲେ; ହମ୍ବୀର ଯେତେ ପରାକ୍ରମୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ସେବାଧର୍ମକୁ ସେ ବୁଝିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଅଭିଷେକ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ହମ୍ବୀର ଦେବ ଅନ୍ତଃପୁର ବାସିନୀ ରାଣୀଙ୍କ ପୁତ୍ର-ସୂତ୍ରରେ ଏବଂ ନିଜର ପରାକ୍ରମ ଯୋଗୁଁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବାର ଆଶା ବାନ୍ଧି ସାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆଣୀ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମିଥିଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ସେ ଓଡ଼ିଆଣୀ ଥିଲେ ରାଜାଙ୍କ ପୋଇଲି । ତେଣୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ତତ୍‌କାଳୀନ କୁଚକ୍ରୀ ସାମନ୍ତ ଗୋଷ୍ଠୀ 'ପୋଇଲି ପୁଅ ପୁରିଆ' ବୋଲି କହି ଅପବାଦଟିଏ ରଟିଥିଲେ । କାଳେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀତ୍ୱ ପାଇଁ ହମ୍ବିର ଦେବ ବିଦ୍ରୋହ କରିବସିବେ, ତେଣୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ରାଜା ହେବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ବୋଲି ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୁଏତ ପ୍ରଚାର କରାଯାଇଥିଲା । ସ୍ୱପ୍ନଟି ଏହିପରି ଯେ ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱପତି ଜଗନ୍ନାଥ କପିଳେନ୍ଦଦେବଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି; ଆସନ୍ତା କାଲି ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଗଲାବେଳେ ବାଇଶ ପାହାଚରରେ ତାଙ୍କ ସ୍କନ୍ଧରୁ ପାଛୁଡ଼ାଟି ଉଡ଼ିଯିବ । ଯିଏ ସେହି ପାଛୁଡ଼ାଟିକୁ ତୋଳି ଆଣି ରାଜାଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଦେବ, ସେ ହେବ ସିଂହାସନର ଯୋଗ୍ୟ । ତେଣୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ହୁଏତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ପାଇଁ ମନୋନୀତ କରିଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ହୁଏତ ଭାବିଥିବେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ରାଜା ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ହୃଦୟକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ରାଜପୁତ୍ର ହିଁ କେବଳ ରାଜା ହେବ; ଏହା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନୁହେଁ । ଯେପରି ନିଜେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଗଜପତି ହୋଇଥିଲେ । ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନିଜର ସଦ୍‌ଗୁଣାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ରାଜସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତି କରିପାରେ, ଏହି ବାର୍ତ୍ତା ହୁଏତ ରାଜା ସମାଜକୁ ଦେବାକୁ ଚାହିଁଥିବେ । ପୁନଶ୍ଚ, ଲୋକରେ ପ୍ରଚାରିତ ଯେ ଶ୍ରୁତି ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ପ୍ରଥମେ ଥିଲେ ଜଣେ ରାଜ କର୍ମଚାରୀ । ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ରଟିଏ ଥିଲା । ପରେ ରାଜା ହେବା ପରେ ସେ ଅନେକ ଅଣଓଡ଼ିଆ ପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ପତ୍ନୀ ଥାଉ ଥାଉ ଅନେକ ପତ୍ନୀ ଗ୍ରହଣ କରି; ନିଜର ପ୍ରଥମା ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଯେଉଁ; ଅନ୍ୟାୟ କରିଛନ୍ତି; ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କରିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ପୁଅକୁ ରାଜା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ମା ତାଙ୍କୁ ରାଜମାତାର ଗୌରବ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ନିଜ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣତା'ର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରି ଭୂଷଣ କିନ୍ତୁ 'ବତାଶ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' ନାଟକରେ ଇତିହାସର ଏହି ଘଟଣାବଳୀ ଓ ଘଟଣାବଳୀ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରାଇଛନ୍ତି । ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ନିଜର ଅହଂକାର ଓ କ୍ଷମତାକୁ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଅକ୍ତିଆରରେ ରଖିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ନିଜ ବିବେକ ଏବଂ ଆତ୍ମାର ଆହ୍ୱାନକୁ ପ୍ରତାରିତ କରିଛନ୍ତି । ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଜଣେ ରାଜା ହିସାବରେ ଏବଂ ଜଣେ ପିତା ହିସାବରେ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କୁ ଜଣେ ପରାକ୍ରମୀ ଯୋଦ୍ଧା, ଆଜ୍ଞାକାରୀ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ବୀରତ୍ୱରେ ଗର୍ବିତ ଓ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏକ ଅଜଣା ଭୟରେ ବିଷାଦିତ ତଥା ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି ମନେ ମନେ । ହମ୍ବିର ଦେବଙ୍କ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବିଜୟ; ପ୍ରଜା ଓ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ସ୍ନେହ, ଆନୁଗତ୍ୟ ତଥା ଆସ୍ଥା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ଚିନ୍ତାର କାରଣ ହୋଇ ଉଠିଛି । ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସନା ବାଣୀ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତାକୁ ଉପଶମ କରିପାରି ନାହିଁ । ହମ୍ବିର ଦେବ ପିତାଙ୍କ ମନର ଅସ୍ଥିରତା ଓ ଦୁଃଶ୍ଚିନ୍ତାକୁ ଦୂରେଇବା ପାଇଁ ଯେତେ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି; ସେଥିରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ନିଜକୁ ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତା ମୁକ୍ତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ମନ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତ ହେବାର ଦାରୁଣ ଅବସ୍ଥା ବାରମ୍ବାର ଉଙ୍କିମାରି ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ କରିଛି । ତେଣୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ସେ ନିଜର ରାଜଧାନୀ ପୁରି ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସେନାବାହିନୀଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଏଣେ ଦାସୀ ମା' ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପୁତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ରାଜାଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେବାପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ

ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିଛନ୍ତି । ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତାରେ ଯେତେ ଖୁସି ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ଜାଣି ଦାସୀ ପତ୍ନୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସୁଯୋଗର ଫାଇଦା ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଆନୁଗତ୍ୟ ଏବଂ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଜନିତ ଅହଂକାର ମଧ୍ୟରୁ; ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ଅହଂକାର ରାଜାଙ୍କ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ବିପଦ୍‌ଜନକ ବୋଲି ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଆନୁଗତ୍ୟ ଏବଂ ଦାସୀପୁତ୍ର ହୋଇଥିବାର ସଙ୍କୋଚଭାବ । ତେଣୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ରାଜା ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ; ଶାସନ କଳ ତାଙ୍କ ନିଜ ହସ୍ତରେ ରହିପାରିବ ଏବଂ ଅନ୍ୟର ଦୟା ଓ ହତାଦର ଜନିତ ଅଶାନ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିବ ବୋଲି ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସହିତ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀରଦେବ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅଭିଯାନରେ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ତରବରିଆ ଭାବରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ରାଜାଭିଷେକ କରିଦେଇଛନ୍ତି ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ । ନିଜର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ରଚିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରାତ୍ମା, ମନ, ବିବେକ ଆଦି ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ନିଜେ ନିଜକୁ ପରିସ୍ଥିତିର ଦାସ ବୋଲି କହି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଥିଲେ ଯେ ହମ୍ବୀର ଦେବ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଏପରି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ କଦାପି ଏକମତ ହେବେ ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖାଦେବ । ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏକ ଅଭିନବ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ; ନିଜର ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ । ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଯେ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି: ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କରିବା ପାଇଁ; ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଏ କଥା ପୂଜାପଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସୀ ଜନତାଙ୍କର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଉ ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ଅପରପକ୍ଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଚରିତାର୍ଥ ହୋଇଛି । ହମ୍ବିର ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି କରିଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଯୋଗୁଁ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ମନ ଅବଶ୍ୟ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଉଠିଛି । କିନ୍ତୁ ନିଜର କ୍ଷମତା ପ୍ରତି ଥିବା ଅଦମ୍ୟ ଲାଳସା ଯୋଗୁଁ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ନିଜକୁ ପରିସ୍ଥିତିର ଦାସ ବୋଲି କହି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରତାରିତ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ ତଥା ଉତ୍କଳର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଏକ ଅଯୋଗ୍ୟ ଶାସକ ଦେଉଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଇତିହାସକୁ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ କ୍ଷମା ମାଗିଛନ୍ତି । ତତ୍‌ସହିତ ନିଜକୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଛନ୍ତି, ଯେ ସେ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧ ଚାହାଁନ୍ତିନି; ଚାହାଁନ୍ତି ଶାନ୍ତି, ଯୁଦ୍ଧର ଘନଘଟା ପରର ଶାନ୍ତି, ଉତ୍ତେଜନାହୀନ ଶାନ୍ତିର ଶାସନ ହମ୍ବୀର ଦେବ ନୁହେଁ; କେବଳ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରିବେ । ସେହି ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସନ ମଧ୍ୟରେ ସେ କରିବେ ଅଗଣିତ ନରହତ୍ୟା ଜନିତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ !

ନାଟକର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ହମ୍ବୀରଦେବ ନିଜର ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି ବିଦ୍ରୋହ କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସିଂହାସନଚ୍ୟୁତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ, ହମ୍ବିର ଦେବଙ୍କ ଭୟରେ ପିତା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ଶରଣ ପଶିଛନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ, ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଛତ୍ରଛାୟା ତଳେ ରଖି ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରଚାରିତ ବର୍ତ୍ତାରେ ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀର ଦେବ ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତଙ୍କର ସହଯୋଗରେ ଶ୍ରୀନବର ଯାଇଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ, ଶ୍ରୀନବରର ସିଂହଦ୍ୱାର ଆବଦ୍ଧ କରି ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀର ଦେବ ଶାବଳ ମାରି ସିଂହଦ୍ୱାର ଫିଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । କ୍ରୋଧିତ ହମ୍ବୀର ଦେବ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଯେ ସେ ଯଦି ତାଙ୍କର ଶାବଳ ପ୍ରହାରକୁ ସମ୍ଭାଳି ପାରିବେ; ତେବେ ସେ ହେବେ ରାଜା । ଏହି ପରୀକ୍ଷାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହୋଇଛନ୍ତି ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ । ହମ୍ବୀର ଦେବ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ବନମାଳୀ ହିଁ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ବାହୁଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ବିଦ୍ରୋହ ପଥରୁ । ସେଇଠାରୁ ହିଁ ଇତିହାସର ଗତି ବଦଳି ଯାଇଛି ।

ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ପ୍ରତି ଶାବଳରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ପରାଜିତ ହୋଇ ପଳାୟନ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ନାଟ୍ୟକାର ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନ ନାଟକରେ ସଂଯୋଜକ ଚରିତ୍ର 'ଇତିହାସବିଦ୍' ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରାଇଛନ୍ତି । ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ହିଁ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷଣୀୟ: "ରାଜା ହୋଇ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଆସି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦରଶନ କରି କଟକ ଶ୍ରୀନଅରରେ ରହିଲେ । ହମୀରଙ୍କୁ ଯାଇ ଡଗରା ବାରତା କହିଲେ, ତାହା ଶୁଣି ହମୀରେ ଅଇଲେ, ବେଗେ ଧାଇଁ ବୋଇଲେ ଆମ୍ଭେ ଥାଉଁ ପୃଥିରେ ପୁରିଆ ରାଜା ହୋଇଲା । ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମେ ହମୀରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଲେ । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦରଶନ କରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ବୋଇଲେ ପୁରିଆକୁ ଆଉ ତୁମ୍ଭେ ରଖି ନ ପାରିବା ଶଙ୍ଖେ ପୂରାଇ ଚକ୍ରେ ଉହାଡ଼ିଲେ ଅବଶ୍ୟ ମାରିବୁ ଗୋସାଇଁ । ଏତେ ବୋଲି ହମୀରେ କଟକକୁ ଗଲେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ବାରଣ ହୋଇଲା । କପାଟ ପାଡ଼ି ସେ ଶ୍ରୀନଅର ଭିତରେ ରହିଲେ । ସିଂଘଦ୍ୱାର ମାଡ଼ି ହମୀରେ ରହିଲେ । ଆଣ୍ଟେ କପାଟ ଫେଡ଼ି ଦିଅରେ, ଡାକିଲେ । ଜୀବନେ ଯଦି ଆଶ ଅଛି ତେବେ ଫେଅ ସିଂଘ ଦ୍ୱାର । ପଡ଼ିଆରୀ ବୋଇଲା ଠାକୁରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନାହିଁ, କେମନ୍ତେ କବାଟ ଫେଡ଼ିବୁ ଗୋସାଇଁ । ଶୁଣି ରୋଷଭରେ ଘୋଡ଼ା ତୁଆଇ ସାବେଳୀ ଡିଆଇଁ ବୋଇଲେ ପୁରିଆକୁ କହ ରାଜା ହୋଇବାକୁ ଯେବେ ଅଛି ସ୍ନେହ ଏ ସାବେଳୀ ମୁଠି ଯେବେ ବଂାଇ ପାରିବୁ, ତେବେ ଏ ରାଜ୍ୟେ ରାଜା ହୋଇବୁ । ଏତେ ବୋଲି ହମୀରେ କୋପ କଲେ । କବାଟ ଫେଡ଼ି ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଅନାଇଲେ । ପୁରିଆ ଅନାଉଚି ବୋଲି ହମୀରେ ବୋଇଲେ । କୋପେଣ ସାବେଳୀ ମୁଠାଏ ମାଇଲେ । ତାହା ଜାଣି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବେ ସମ୍ଭାଳିଲେ । ହମୀରେ ବୋଇଲେ ସାବେଳୀ ଗଲା ଭଳି । ପୁରିଆକୁ ରଖିଲେ ବନମାଳୀ । ଏତେ ଦେଖି ସେ ବିସ୍ମଏ କରି ମତି ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ବାହାର ହୋଇଯାନ୍ତି ।" (ପୃଷ୍ଠା-୧୩୭-୧୩୮) ।

ନାଟକର ଶେଷ ଭାଗରେ ହମ୍ୱୀରଦେବ ନିଜର ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ପୁରୀ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଜଣାଇବାକୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଯାଇଛନ୍ତି ପୁରୀର ସୀମାନ୍ତକୁ ।

'ବତାଶ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' ନାଟକରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଚରିତ୍ରକୁ ଭିନ୍ନ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଇତିହାସରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କରିବା ପଶ୍ଚାତରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସୁରକ୍ଷିତ ଭବିଷ୍ୟତ । ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ରାଜା ହେଲେ, ସେ ବୁଝିପାରିବ ସାଧାରଣ ଜନତାର କଥା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ତତ୍‌ସହିତ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇବେ ରାଜମାତାର ଗୌରବ । ନାଟକରେ କିନ୍ତୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ରାଷ୍ଟ୍ର ଅପେକ୍ଷା ନିଜର କ୍ଷମତାକୁ ବେଶୀ ଭଲ ପାଇଛନ୍ତି । ପୁତ୍ର ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ରହିଛି ଅନାବିଳ ସ୍ନେହ, ଅକୁଣ୍ଠ ଆଶୀର୍ବାଦ, ପୁତ୍ରର ବୀରତ୍ୱରେ ହୋଇଛନ୍ତି ମୁଗ୍ଧ ଏବଂ ଗୌରବାନ୍ୱିତ । କିନ୍ତୁ ମନରେ ତାଙ୍କର ରହିଥିଲା ଅଜଣା ଆଶଙ୍କା । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜକୁ ମଳିନ, ନିଷ୍ପ୍ରଭ ମନେ କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ସନ୍ଦୀହାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । କ୍ଷମତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାୟତଃ ଅହଂକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଥିଲେ ଅହଂକାରୀ । ରାଜା ହେବାର ଅହଂକାର, ବୀର ହେବାର ଅହଂକାର ଭିତରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ ରଖିପାରିନାହାନ୍ତି କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ । ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ହରାଇବାକୁ ଯାଉଥିବା ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏବଂ ତତ୍‌ଜନିତ ଆଶଙ୍କାରୁ ସେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଛନ୍ତି । ପୁତ୍ରର ପରାକ୍ରମରେ ଓ ଦକ୍ଷତାରେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଓ ଅହଂକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତାରେ ଥାଆନ୍ତି; ଆତ୍ମତୃପ୍ତି ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି । କ୍ଷମତା ହରାଇବାର ଭୟ ଓ ଆଶଙ୍କାରେ କାତର ହୋଇ ଉଠିଥାଏ ସେମାନଙ୍କର ମନ । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରବଳ ଭଲ ପାଇବା ଓ ସ୍ନେହ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ନିଜର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଇତିହାସର ଜୀର୍ଣ୍ଣସ୍ତୂପ ଉପରେ କାଳେ ହମ୍ୱୀର ଦେବଙ୍କ ଅସାଧାରଣ ପରାକ୍ରମର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସୌଧ ନିର୍ମିତ ହୋଇଯିବ; ସେହି ଭୟରେ ସେ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ଚିରଦିନ ଯେଉଁ ପ୍ରଜାମାନେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଦେଖାଇ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ତାଙ୍କର ଆଉ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ ଭାବି ବିଚଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଗଜପତି ସମ୍ରାଟ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ।

ଭଲ ପିତାଟିଏ ଅପେକ୍ଷା ଜଣେ ଭଲ ରାଜା ହେବାର ଲାଳସା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନରେ ବଳବତ୍ତର ହୋଇଉଠିଛି । ସାରାଜୀବନ ସେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧର ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ କଟେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସେ ରାଜି ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନୁଭବ ହୋଇଛି ଯୁଦ୍ଧବିଗ୍ରହ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ଶରୀରରୁ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ବାହାରି ଯିବ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରର, ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ରହି ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଉତ୍ତେଜନା ଭିତରେ ନିଜକୁ ହଜେଇ ଦେବାରେ ସେ ଅସୀମ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତୃପ୍ତି ପାଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ନିଜ ମନର କ୍ଷୋଭ ଜଣାଇ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ କହି ଉଠିଛନ୍ତି: "କାହିଁ ତୃପ୍ତି ଚିର

ଦିନ ମୁଁ ଅତୃପ୍ତ, ଅଶାନ୍ତ । ଦିନେ ଥିଲା ସମଗ୍ର ଭାରତ ବର୍ଷକୁ ଜୟ କରିବାର ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ; କିନ୍ତୁ ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନର ଗଛରେ କ'ଣ ଫୁଲ ଫୁଟେ ? × × × ହୃଦୟହୀନ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହାତରୁ ମୋର ଛଡ଼ାଇ ନେଇଛି ଢ଼ାଲ ତରୁଆଲ । ଦୂରରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖି ଉଲ୍ଲସିତ ହେବା ହିଁ ଆଜି ମୋର ଏକମାତ୍ର ବିଳାସ । ଦେଖୁଛି, ସେଥିରୁ ବି ମୋତେ ଚିରଦିନ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ" କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ସ୍ପଷ୍ଟତାଙ୍କ ମନୋଭାବ (ପୃ-୧୦୫) ।

ହମ୍ବୀରଦେବ, ନିଜର ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ଉପଯୋଗ କରି ପିତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ପୁତ୍ରର ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ବିଜୟ ଜନିତ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ପରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି । ପୁତ୍ର ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଭରି ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ମନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠିଛି ସେଇ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନରେ ! କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ, ପୁତ୍ରହାତରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ- ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିଯାନର ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇ ଫେରିଯିବାର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ମନକୁ ଦୃଢ଼ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି: "× × × ମୋର ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଚିରଦିନ ମୋର ସୈନ୍ୟସାମନ୍ତଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରାଣଠାରୁ ବଳି ଭଲ ପାଇ ଆସିଛି । ମୋର ସମସ୍ତ ଗୌରବର ମୂଳ କାରଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନେ । × × × ମରଣ ପାଇଁ ସାମାନ୍ୟ କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । କେମିତି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଜି ଛାଡ଼ିଯିବାପାଇଁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବି" (ପୃ-୧୦୮) । ହମ୍ବୀରଦେବ, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ନହେବା ପାଇଁ ପିତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ନଯିବା ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ଯେଉଁ କାରଣଟି ରହିଛି ତାହାକୁ ଠାବ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ହମ୍ବୀରଦେବ, ତାଙ୍କର ମନେ ହୋଇଛି, ବୋଧେ ପିତା ନିଜର ପ୍ରିୟ ସେନାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ବୁଝି ପାରିଛନ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ସେ କହିଉଠିଛନ୍ତି: "× × × ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତମାନେ କ'ଣ ମୋତେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ? × × × ତୁମର ନେତୃତ୍ୱରେ ତ ସେମାନେ ବେଶୀ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି । ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଲାଗି ବେଶୀ ଉତ୍ସାହ ପାଉଛନ୍ତି । × × × ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ତୁମର ପ୍ରଶଂଶା । ପାତ୍ରମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ମୁଁ ତେଣୁ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଆସ୍ଥା-ବିଶ୍ୱାସ ତୁମ ଉପରେ" (ପୃ-୧୦୮-୧୦୯) । ପିତାଙ୍କର ଏପରି ମାନସିକତାରେ ହମ୍ବୀରଦେବ ମର୍ମାହତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପୁତ୍ରର କୃତିତ୍ୱ ଯେ କେବେ ପିତାଙ୍କ ଦୁଃଖର ଏବଂ ଈର୍ଷାର କାରଣ ହେବ, ତାହା କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । କ୍ଷମତା ମଣିଷକୁ କେତେଦୂର ଈର୍ଷାପରାୟଣ କରିପାରେ ତାହା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ । ଯେଉଁଠି ସଂପର୍କ ଅପେକ୍ଷା ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଜାହିର କରିବାର କାମନା ଅଧିକ ତୀବ୍ର । ଇତିହାସରେ ଏହାର ରହିଛି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ରୋମ୍ ନଗରୀର ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଆଗ୍ରିପ୍‌ପୀନା ପୁତ୍ର ନୀରୋଙ୍କୁ ସମ୍ରାଟ କରିବା ପାଇଁ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ସ୍ୱାମୀ ସମ୍ରାଟ କ୍ଲଡ଼ିୟାସ୍‌ଙ୍କୁ ବିଷ ଦେଇ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ସେହି ସମ୍ରାଟ ନୀରୋ ନିଜର ରାଜଗାଦିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିବା ପାଇଁ ମାତା ଆଗ୍ରିପ୍‌ପୀନାଙ୍କୁ ଛୁରିକାବିଦ୍ଧ କରି ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମୋଗଲ ବାଦଶାହ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ୍ ସିଂହାସନ ଓ କ୍ଷମତା ପାଇଁ ନିଜ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକରି, ପିତା ଶାହାଜାହାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲେ । କ୍ଷମତାର ମୋହ ମଣିଷକୁ କେତେଦୂର ସ୍ୱାର୍ଥପର ଏବଂ ଅନ୍ଧ କରିଦିଏ ତାହା ଏହି ସମ୍ରାଟ ଓ ବାଦଶାହମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ସମ୍ରାଟ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ମଧ୍ୟ 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' ନାଟକରେ ସେହିପରି ଜଣେ ଚରିତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ସୁନ୍ଦରୀ ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ନିଜ ପୁତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ନିଜର ଅଧିକାର ଜାହିର କରିବା ପାଇଁ ରାଜସିଂହାସନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ; ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ସେଥିପାଇଁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି ନିଜର ଅକ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀରଦେବ ହିଁ ସିଂହାସନ ନିମନ୍ତେ ଏକମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି ନିଜ ମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ । କିନ୍ତୁ, ଚିରଦିନ ଲାଞ୍ଛିତା ଓ ଅପମାନିତା ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଜର କୂଟନୀତିକ ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ପୁତ୍ରକୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ରାଜଗାଦିସୀନ କରାଇବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଛନ୍ତି । ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ସେଥିପାଇଁ ମାନସିକ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ଅତୀତରେ ରାଜପରିବାରମାନଙ୍କରେ ହେଉ ବା ଶାସ୍ତ୍ର-ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ମହାରାଣୀମାନଙ୍କର ନିଜ ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଏପରି କାମନାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି ଅନେକ । ରାତି ପାହିଲେ ରାମ ରାଜା ହେବେ, କିନ୍ତୁ କୈକେଇଙ୍କ କୂଟନୀତି ବଳରେ ରାମ ସିଂହାସନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଚଉଦ ବର୍ଷ ବନବାସ ଗଲେ । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସୁଯୋଗର ସଦୁପଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ନିଜର ସମସ୍ତ କୌଶଳ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମନରେ ନିଜର

ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ ବଳରେ ବିଶ୍ୱାସବୋଧ କରେଇଛନ୍ତି ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ, ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କର ସୁବିଧା କ'ଣ ହେବ ଏବଂ ହମ୍ୱୀରଦେବ ରାଜା ହେଲେ ଅସୁବିଧା କ'ଣ ହେବ ! ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ମୁଖରେ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି: "ଆପଣ ଯାହାପାଇଁ ଅନ୍ତରର ସ୍ନେହ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଢାଳି ଦେଇଛନ୍ତି, ଯାହା ପାଇଁ ମୁହଁରେ ଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା, ସେ ହିଁ କରିବ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଅସ୍ତ୍ର ଉତ୍ତୋଳନ ।" କିନ୍ତୁ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ, ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟରେ ଏକମତ ହୋଇପାରି ନାହାଁନ୍ତି । ନିଜର ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ଏପରି କରିବ ତାହା ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ହମ୍ୱୀରଦେବ ଯେପରି ଭାବରେ ପିତାଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସ୍ନେହର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ତାଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାକୁ ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ପରାମର୍ଶକୁ ରାଜା ଗ୍ରହଣ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ଯାବତୀୟକୁ ପରାମର୍ଶକୁ ରାଜା ଖଣ୍ଡନ କରିଦେଇଛନ୍ତି ନିଜର ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆସ୍ଥାକୁ ଦ୍ୱାହି ଦେଇ । ପୁତ୍ର ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ବିବେକ ବାଧା ଦେଇଛି: "ମୋର କାହାକୁ ଭୟ ନାହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ମଣିଷକୁ ଭୟ କରିବା କପିଳେନ୍ଦ୍ରର ଜାତକରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଭୟ ମୋର ଆତ୍ମାକୁ ।" ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପରି ବୀରପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ସାହାସ କରିପାରିନାହାନ୍ତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ । ମାତ୍ର ଇତିହାସର ନିୟତି ଥିଲା ଭିନ୍ନ !

ଶେଷରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଖଳବୁଦ୍ଧି ପାଖରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ସମର୍ଥନ ପାଇ ସମ୍ରାଟ ନିଜ ସପକ୍ଷରେ ଯୁକ୍ତିମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ହମ୍ୱୀରଦେବ ରାଜା ହେଲେ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେବ ତାହା କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି: "ହମ୍ୱୀର ଅହଂକାରୀ । ନିଜର ବାହୁବଳକୁ ନେଇ ସେ ଗର୍ବ କରେ । ସେଇ ଗର୍ବରେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯଦି ମୋତେ ଅବଜ୍ଞା କରି ବସେ ? ଶେଷ ଜୀବନ ଅନ୍ୟର ଦୟା ଓ ହତାଦର ଭିତରେ ବଂ୍‌ ରହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହେବ ତ" (ପୃ-୧୨୬) । ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କ ଯୁକ୍ତିରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ, ରାଜା ହେଲେ ରାଜାଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ଏବଂ ପିତାଙ୍କ ଅନୁମତି ବିନା ସେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ । ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, କିପରି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଗଲାବେଳେ ନିଜର କଚ୍ଛା ଖସିଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ହମ୍ୱୀରଦେବ କି ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରମାନେ ସମ୍ମାନ ଚାଲିଯିବା ଭୟରେ ଆଗେଇ ଆସିଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ତିଳେ ବି ସଙ୍କୋଚ ନକରି କଚ୍ଛାକୁ ଟେକି ଧରି ଚାଲିଥିଲେ (ପୃ-୧୨୬) ।

କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ, ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ କେଉଁ ପୁତ୍ର ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ, କିଏ ତାଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିପାରେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତର୍ଜମା କରିଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ରାଜା ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ଅଭିସନ୍ଧି ପୂର୍ତ୍ତି କରିବାର ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଥମତଃ: ନିଜର ସୁରକ୍ଷିତ ଭବିଷ୍ୟତ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ : ତାଙ୍କର ଆର୍ଶୀବାଦ ଥିବା ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ରାଜା ହେବ । ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିଛନ୍ତି, ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ରାଜା ହେଲେ ପ୍ରଜା ଅସନ୍ତୋଷ ଦେଖା ଦେବ । ତେଣୁ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ଜନସାଧାରଣରେ ପ୍ରଚାର କରେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ରାଜା ହେବା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛା । ଜଗନ୍ନାଥ, ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଏହା ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଫଳରେ ଧର୍ମଭୀରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଜାଣିବା ପରେ କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ କରିବେ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, "ଓଡ଼ିଶାର ସିଂହାସନ କେବଳ ରାଜପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଏହାକୁ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାର କରିପାରନ୍ତି । ଏହାକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଏ ନୂତନ ଯୋଜନା ।" ଏହା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭିଳାଷ ବୋଲି ନାଟ୍ୟକାର ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ତରବରିଆ ଭାବରେ ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏବଂ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କ ସହାୟତାରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମୟରେ ହମ୍ୱୀରଦେବ ଥିଲେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିଯାନରେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଦାସୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବାରୁ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ରାଜା କରି ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କୁ ରାଜମାତାର ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କର ଏପରି ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଥିଲେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଓଡ଼ିଆ ଘରର ପିଲା । ସେହିଁ ବୁଝିପାରିଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ଉପଯୁକ୍ତ । କିନ୍ତୁ, ମନ ତାଙ୍କର ବିଷାଦିତ ହୋଇଯାଇଛି ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ପାଇଁ ହମ୍ୱୀରଦେବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହୃଦୟ ତାଙ୍କର ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇଉଠିଛି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ । ଇତିହାସର କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଭବିଷ୍ୟତ ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କରି

ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ଗାଦିସୀନ କରାଇଥିବା ବେଳେ 'ବତାଶ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' ନାଟକର କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଏକ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଜାଣନ୍ତି ସେ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଅନ୍ୟାୟ କରୁଛନ୍ତି; ହମ୍ବୀରଦେବ ବୀର, ପରାକ୍ରମୀ କିନ୍ତୁ ତା' ବିରୁଦ୍ଧରେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ରଚିଛନ୍ତି । ନିଜକୁ ନିରୂପାୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ଦେଇଛନ୍ତି- × × × ପିତୃଭକ୍ତିର ଏ ପୁରସ୍କାର କି ନିଷ୍ଠୁର ! ପାହାଡ଼ ଶିଖରୁ ଗଡ଼ି ଆସୁଥିବା ପଥର ଖଣ୍ଡ ପରି କି ହୃଦୟହୀନ ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବି ? ମୋର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । × × × କାଲି ହୁଏତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରଟିଯିବ ମୋର ଅପବାଦ- ଉପପତ୍ନୀ ବଶୀଭୂତ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଲୋକପରି ଲିପ୍ତ ହୋଇପାରେ ଜଘନ୍ୟ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ । × × × ପୁଣି ମୋର ପରମାରାଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟ ଦେବ, ଅଗତିର ଗତି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପବିତ୍ର ନାମରେ ଯେଉଁ ମିଥ୍ୟାଚାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ତା'ର କ'ଣ କ୍ଷମା ଅଛି ? ପ୍ରଭୁ ! × × × କ୍ଷମତା ଲୋଭର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଆଲୋଡ଼ନ ଭିତରେ ମୋର ଇହକାଳ ପରକାଳ ଯେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । × × × ଯେ ଉତ୍କଳର ଯଥାର୍ଥ ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିପାରିଥାନ୍ତା, ସେ ଆଜି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ପ୍ରତାରଣାର ଶିକାର । × × × ଯେଉଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ସେ ଅଯୋଗ୍ୟ ଅପଦାର୍ଥ, ଧୂର୍ତ୍ତ, ତୋଷାମଦକାରୀ । ତୋଷାମଦକାରୀର ବିଜୟରେ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଉତ୍କଳ ଇତିହାସର ଏକ କଳଙ୍କିତ ଅଧ୍ୟାୟର" (ପୃ-୧୩୧-୧୩୨) । ଉକ୍ତିରେ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ସହିତ ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି ଓ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଅସହାୟତା ବେଶ୍ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ଶେଷରେ ତେଣୁ ସେ ଶାନ୍ତି କାମନା କରିଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧର ଘନଘଟା ଏବଂ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାରର ମୋହକୁ ପ୍ରଶମିତ କରି ଚାହିଁଛନ୍ତି; ଶାନ୍ତି ଓ ଅଗଣିତ ନରହତ୍ୟା ଜନିତ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ଏହି ମନୋଦଶା ଓ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ନେଇ କିନ୍ତୁ ଇତିହାସ ନୀରବ । କିନ୍ତୁ ନୀରବ ନୁହେଁ ଇତିହାସର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନ କରୁଥିବା ସମାଲୋଚକୀୟ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ହିଁ ନବ୍ୟ-ଇତିହାସବାଦର ମୌଳିକ ସ୍ୱର ।

କିନ୍ତୁ ଠାକୁର ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କର ଶାନ୍ତି ଦୀର୍ଘକାଳ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିପାରିନାହିଁ । ହମ୍ବୀରଦେବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ନିଜର ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ପହଂଛନ୍ତି ପୁରୀରେ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇ କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଛନ୍ତି । ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଅକ୍ଷମତା ଏବଂ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଭୟକୁ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କୁ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ କରେଇଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କ କ୍ରୋଧକୁ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପିତା ଓ ପୁତ୍ର ଦୁହେଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଗାଦିସୀନ ହୋଇଥିବା ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରଜା ମହଲରେ ପ୍ରଚାରିତ କରିଛନ୍ତି । ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଶ୍ରୀନବରର ସିଂହଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରି ଭିତରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀର ଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ଫାଟିପଡ଼ି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ସିଂହଦ୍ୱାର ଫିଟାଇବା ନିମନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ସିଂହଦ୍ୱାର ଫିଟିନାହିଁ । ହମ୍ବୀରଦେବ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ସର୍ତ୍ତ ରଖିଛନ୍ତି, ଯଦି ପୁରିଆର ରାଜା ହୋଇବାକୁ ମନ, ତେବେ ସେ ତାଙ୍କର ସାବେଳୀ ମୁଠାରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ; ଏବଂ ଇତିହାସର ଚରମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯେ ନିଜ ସର୍ତ୍ତରେ ହମ୍ବୀରଦେବ ନିଜେ ହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । କାରଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ ତାଙ୍କର ସାବେଳୀ ମୁଠାକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇଛନ୍ତି । ଶେଷରେ ହମ୍ବୀରଦେବ ନିଜର ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର ଇତିହାସର ଅଜ୍ଞାତ ଅଦୃଶ୍ୟ ବଳୟରେ ହୁଏତ ଅପସରି ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ପୁନଶ୍ଚ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ କଥାକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି: କିଭଳି ଇତିହାସ ଅଣଦେଖା କରିଦିଏ ପରାଜିତର ଭାଗ୍ୟକୁ । ତାହା ଘଟିବାର ଯାହା କାରଣ ଥାଉନା କାହିଁକି । ଏପରିକି ଇତିହାସ ସବୁବେଳେ ଥାଏ ବିଜିତର ପକ୍ଷରେ । କିନ୍ତୁ ନବ୍ୟ ଇତିହାସବାଦ ଅନ୍ୱେଷଣ କରେ ପଶ୍ଚାତ୍‌ର ସତ୍ୟଶୀଳ ଇତିହାସକୁ ।

ନାଟକର ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟରେ ହମ୍ବୀରଦେବ ନିଜ ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହ ପୁରୀ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ପୁରୀର ସୀମାନ୍ତକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ନିଜର ଅପାରଗତା ପାଇଁ । ଯେଉଁ ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରାକ୍ରମ ପାଇଁ ଦିନେ ଶତମୁଖ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ; ଆଜି ସେ ବାକ୍‌ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ହମ୍ବୀରଦେବଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ଦେଖିଥିବା ସମସ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଯାଇଛି । ହମ୍ବୀର ଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟାୟକୁ ଦେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅନ୍ଧ, ମୂକ, ବଧିର ହୋଇଯିବା ଶ୍ରେୟ ମଣିଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟାହ୍ନର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହଠାତ୍ ଏପରି ରାହୁ

ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯିବ । ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସେତେକ ଅବାକ୍ କରିଦେଇଛି ।

ହମ୍ମୀରଦେବ ଏବଂ ମହାମନ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଏବଂ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଉଭୟକୁ ନେଇ ତର୍ଜମା କରିଛନ୍ତି । ମହାରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ମନରେ ହମ୍ମୀରଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଈର୍ଷା ଯେ ଏପରି ମର୍ମନ୍ତୁଦ ହୋଇଉଠିବ ତାହା ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରିଛି । ଏକପକ୍ଷେ ରାଜରୋଷ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷେ ହୁଏତ ଦୈବୀରୋଷ ଉଭୟଟି ଯୋଗୁଁ ହମ୍ମୀରଦେବ ପରାଜୟ ବରଣ କରିଥିବା ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ନଚେତ୍ ସର୍ବଦା ଯୁଦ୍ଧରୁ ଦୂରେଇ ରହୁଥିବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବ କ'ଣ ତାଙ୍କର ସାବେଳୀ ମୁଠାକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରିଥା'ନ୍ତେ ! ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ: "ସିଂହଦ୍ୱାର କବାଟ ବନ୍ଦ କରି ଭୟରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା ସେ । ଶେଷରେ ଜଳାକବାଟି ଦେଇ ଚାହୁଁଥିବାର ଦେଖି ସାବେଳୀ ମାରିଲି । ଭାବୁଥିଲି, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏଇଥର ଶେଷ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ତା'ର ଭାଗ୍ୟ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ହୁଏତ ଜଗନ୍ନାଥ ତାକୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବୋଧହୁଏ ଇଚ୍ଛା, ପୁରୁଷୋତ୍ତମର ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତି । ସେତିକି ବେଳେ ମୁଁ ମୋର ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଗଲି" (ପୃ-୧୪୧) । ହମ୍ମୀରଦେବ ନିଜ ଭାଗ୍ୟକୁ ଯେତେ ଦୋଷ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେତିକି ତାଙ୍କ ପଶ୍ଚାତ୍‌ରେ ହୋଇଥିବା ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଆଉ ନିଜ ବୃଦ୍ଧପିତାଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରି ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତିଭଙ୍ଗ କରିବା ପାଇଁ ଚାହିଁ ନାହାଁନ୍ତି । ନିଜ ପିତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ବିଚାର ପ୍ରତି ତଥା ପିତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତା ଲାଲସା ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ଘୃଣା ସହ କ୍ଷୋଭ ଭରି ଯାଇଛି । ହେଲେ ଏହାତ ଇତିହାସରେ ପ୍ରଥମ ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଯୁଗେ ଯୁଗେ କ୍ଷମତା ପାଇଁ, ଅର୍ଥପାଇଁ ଏପରି ଅନେକ ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ସଂଘଟିତ ହୋଇଛି । ସମୟ ଆସିବ ପୁଣି ଦୁର୍ବଳ ମାନେ ସବଳର ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବେ ନିଜର ଅଧିକାର ପାଇଁ ବିଦ୍ରୋହ କରିବେ । ଏହିପରି ଏକ ସମ୍ଭାବନାମୟ ଆଶା ହମ୍ମୀରଦେବଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଉଠିଛି । ସାରା ଜୀବନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସୀମା ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସେ ଯେଉଁ ନିରୀହ ଅଗଣିତ ମଣିଷଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଚନ୍ତି; ବୋଧହୁଏ ଆଜି ସେହିମାନଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟଙ୍କ ଲୁହ ଆଉ ନିଃଶ୍ୱାସରେ ସେ ଅଭିଶପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଏହା ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶାସ୍ତି ବିଧାନ !

"ମୁଁ ପ୍ରତାରିତ ହୋଇନାହିଁ, ପ୍ରତାରିତ ହୋଇଛି ଇତିହାସ । ଲୋକେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଇତିହାସର ଛିନ୍ନପୃଷ୍ଠା ଭିତରୁ ମୋତେ ଖୋଜି ବାହାର କରିବେ" (ପୃ-୧୪୬) । "ଯେଉଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ସେ ଅଯୋଗ୍ୟ, ଅପଦାର୍ଥ, ଧୂର୍ତ୍ତ, ତୋଷାମଦକାରୀ । ତୋଷାମଦକାରୀର ବିଜୟରେ ଆରମ୍ଭ ହେବ ଉତ୍କଳ ଇତିହାସର ଏକ କଳଙ୍କିତ ଅଧ୍ୟାୟ" (ପୃ-୧୩୨) । "ନା, ମୁଁ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ହମ୍ମୀରଦେବ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଭାବରେ ସିଂହାସନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ନାର୍ଯ୍ୟ ଦାବିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ପୁଣି ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ, ପରାକ୍ରମ, ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ" (ପୃ-୧୧୨) ।

ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ତିନିଟି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ହମ୍ମୀର, କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଓ ପୁରୁଷୋତ୍‌ତମଙ୍କର- ଯେଉଁଠି ତିନିଜଣଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅବଶ୍ୟ ପରଖା ଯାଇପାରେ ନବ-ଇତିହାସର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟରେ । ଇତିହାସର ଦୃଷ୍ଟି ଉହାଡ଼ରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ମାନସିକତାର ଅସଲ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇପାରେ ଉପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ଅନ୍ତସଂଳାପଗୁଡ଼ିକରେ । ଯେଉଁଠି ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମସଂଘର୍ଷ ଘଟିଛି ତା'ର ବିବେକବୋଧ ସହିତ । ଯେଉଁଥିରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ ବର୍ତ୍ତମାନର ପୁନର୍ମୂଲ୍ୟାୟନରେ ଅଭିସନ୍ଧି । ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ନାଟ୍ୟଦୃଷ୍ଟି, ଯେଉଁ ଅନୁଷଙ୍ଗରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଚି 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' ନାଟକ; ସେଇ ଅନୁଷଙ୍ଗରେ ହିଁ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଥାଏ ଉତ୍ତର ଆଧୁନିକ ନାଟ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଇତିହାସର ନବ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପ୍ରସଙ୍ଗ । 'ନବ ଇତିହାସ ବାଦ' (ନିଉ ହିଷ୍ଟୋରିସିଜମ) ଅନେକତ୍ର ଇତିହାସରେ କଳଙ୍କିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛି ନିଷ୍କଳଙ୍କତ୍ୱ ତ କେତେବେଳେ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ବ୍ୟୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ଲେପି ଦେଇଛି କଳଙ୍କର କାଳିମା ! ସେହିଭଳି ଇତିହାସର ସ୍ଥୁଳ ସତ୍ୟ ଓ ଘଟଣାକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିଛି ନବ୍ୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଆଧାରରେ । ନାଟ୍ୟକାରେ ନୀଳାଦ୍ରିଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର 'ବତାସ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଆଜି' (୧୯୮୩) ନାଟକକୁ ନବ୍ୟ-ଇତିହାସବାଦ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ହିଁ ଏ ଆଲେଖ୍ୟର ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଅଧ୍ୟାପିକା, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,
ସେମିଳିଗୁଡ଼ା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
କୋରାପୁଟ